

Studijní okruhy ke státní závěrečné bakalářské zkoušce z českého jazyka

Preambule

Tematické okruhy mají studentům sloužit jako opora pro přípravu k bakalářské SZk. Vycházejí z látky probrané v povinných a zčásti též v povinně volitelných kurzech jazykové části bakalářského studia oboru Český jazyk a literatura na FF MU.

Kromě zvládnutí níže specifikovaného vědomostního penza se u bakalářské zkoušky předpokládá znalost elementární lingvistické terminologie (a schopnost propojení termínů s konkrétními jazykovými příklady), orientace v základní literatuře oboru a přehled o bohemistických časopisech (Naše řeč, Slovo a slovesnost ad.).

Obecné příručky doporučené pro přípravu k bakalářské SZk z českého jazyka:

Černý, J. *Dějiny lingvistiky*. Olomouc, 1999

Karlík, P. – Nekula, M. – Rusínová, Z. (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha, 1995.

Karlík, P. – Nekula, M. – Pleskalová, J. (eds.). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha, 2002.

Lamprecht, A. – Šlosar, D. – Bauer, J. *Historická mluvnice češtiny*. Praha, 1986.

Mluvnice češtiny I-III. Praha, 1986, 1987.

Literatura k jednotlivým okruhům je zadána v sylabech povinných a povinně volitelných kurzů bakalářského studia v IS MU.

1) Fonetika a fonologie češtiny

1. Fonetika, její náplň a cíle práce – základní fonetické pojmy, základní typy fonetických bádání
2. Mluvená a psaná forma jazyka (linearita, anizotropie, hierarchičnost ad.); písmo a pravopis (lexikální, morfologický, syntaktický; historický, etymologický); kodifikace pravopisu, poslední pravopisná reforma
3. Zvukový projev a jeho záznam – fonetická transkripce a její typy, česká fonetická transkripce a její specifika; transliterace
4. Fonologický aspekt zkoumání procesu komunikace – základní pojmy z fonologie, fonologická transkripce; foném jako jednotka systému (inventář fonémů, alofony ad.); vztahy mezi fonémy (fonologické opozice); korelace (pár, řada atd.); slabika z fonologického hlediska; delimitativní signály z fonolog. hlediska
5. Proces vzniku řeči (respirace, fonace, modifikace/artikulace), mluvní orgány a jejich funkce; artikulační báze jazyka
6. Vokální fonémy a jejich alofony – klasifikace vokálů, diftongy; ráz
7. Konsonantické fonémy a jejich alofony – klasifikace konsonantů (konsonanty pravé/párové, sonory, glide)
8. Změny hlásek v souvislé řeči (asimilace a akomodace, změny asimilační, ostatní změny – disimilace, elize, proteze, metateze, hiát ad.)
9. Zvukové členění souvislé řeči – prostředky a formy modulace souvislé řeči (přízvuk slovní a větný, intonace, důraz); členění souvislé řeči (promluva, výpověď, výpovědní úsek, takt, slabika)
10. Ortoepie, ortofonie – vymezení pojmů, kodifikace spisovné výslovnosti; současná spisovná výslovnost (základní ortoepické příručky, konkrétní ortoepické zásady)

2) Morfologie

1. Slovní druhy – (termíny české/mezinárodní např. podstatné jméno – substantivum, ... příslovce – adverbium, ...) – kritéria třídění slovních druhů (morfologické/formální, sémantické, syntaktické/funkční) – slovnědruhový přechod/slovnědruhová transpozice, slovnědruhový přesah, typy homonymie na rovině slovních tvarů.
2. Gramatické kategorie substantiv – rod a životnost (termíny české/mezinárodní např. rod/genus, mužský rod/maskulinum, ...) – gramatická kategorie čísla (termíny české/mezinárodní např. číslo/numerus, jednotné číslo/singulár, ..., singulare tantum, plurale tantum) – pád (termíny české/mezinárodní např. 1. pád/nominativ, ...) klasifikace pádů (prostý, předložkový, adnominální, adverbální). Charakteristika gramatické kategorie z hlediska významu a formy.
3. Gramatické kategorie sloves – osoba (persona) – čas (tempus, praezens, futurum, ...) – způsob (modus) – rod (genus verbi, aktivum, ...) – vid (aspekt, perfektivum, imperfektivum, obouvidové sloveso) – číslo (numerus) – gramatická shoda a gramatikalizované případy porušování gramatické shody – souvislost gramatické kategorie času a vidu v češtině. Charakteristika gramatické kategorie z hlediska významu a formy.
4. Ohýbání (flexe) – skloňování (deklinace) substantiv – morfologická stavba substantivních vzorů – variantní a dubletní koncovky v české substantivní flexi, podvzory u substantiv.
5. Adjektiva – typy flexe (adjektivní/složená, jmenná, smíšená) – funkční omezení jmenných tvarů adjektiv – adverbializace prostých a předložkových pádů jmenných tvarů adjektiv.
6. Zájmena (pronomina) – typy flexe – typy zájmen (termíny české/mezinárodní např. osobní/personale, přivlastňovací/posesivum, ...) – specifika vyjadřování jmenných kategorií u zájmen (bezrodá/rodová zájmena, kategorie čísla u osobních zájmen).
7. Číslovky (numerales) – typy flexe – typy číslovek (termíny české/mezinárodní např. základní/kardinální, ...) – specifika vyjadřování jmenných kategorií u číslovek (omezení ve vyjadřování kategorie rodu a čísla, pravidla gramatické shody).
8. Konjugace (časování) – soustava slovesných tvarů v češtině - (termíny české/mezinárodní např. infinitiv/neurčitek, participium/příčestí, přechodník/transgresiv, určitý/neurčitý slovesný tvar, verbum finitum, syntetický/analytický tvar) – kmen (přítomný/prézentní, minulý/infinitivní) – kmenotvorná přípona/téma – variantní a dubletní koncovky v české slovesné flexi.
9. Adverbium – slovnědruhová charakteristika – predikativa – zájmenná příslovce – příslovečné spřežky.
10. Charakteristika neohebných slovních druhů (termíny české/mezinárodní např. předložky/prepozice, ...) na základě aplikace syntaktických a sémantických kritérií. Prepozicionalizace – vlastní/nevlastní předložky; klasifikace interjekcí; spojky a spojovací výrazy; typy částic.

3) Tvoření slov

1. Segmentace slovního tvaru (termíny české/mezinárodní např. předpona/prefix, kořen, kmen, kmenotvorná přípona, slovotvorná přípona/sufix, tvarotvorná přípona, koncovka, afix, postfix, cirkumfix, konekt, alomorfe, přední člen složeniny, zadní člen složeniny), morfémový šev, morfémový uzel, perintegrace – konkretizace na příkladech).
2. Slovotvorný základ – slovotvorný formant. Hlásková alternace jako součást slovotvorného formantu. Slovotvorný a lexikální význam, lexikalizace.
3. Typy významových změn při tvoření slov (mutace – modifikace - transpozice). Slovotvorná třída/kategorie, slovotvorný typ, slovotvorné hnízdo, slovotvorná synonyma.

4. Desubstantivní substantiva – mutační, třídy (konatelská, jména obyvatelská, příslušenská, jména míst tvořená ze substantiv a ze sloves) – (typy a konkretizace na příkladech).
5. Deverbální substantiva a adjektiva. Derivace od kořene – kmene – s oporou ve slovesném tvaru. Typy významových změn, třídy (činitelská, prostředků, výsledků dějů, ... substantivum slovesné, adjektivizace participií, ...) a nejdůležitější typy (konkretizace na příkladech).
6. Deadjektivní substantiva a substantivní názvy okolností. Typy významových změn, třídy (názvy nositelů vlastností, názvy vlastností) a nejdůležitější typy (konkretizace na příkladech).
7. Desubstantivní substantiva – modifikace (termíny české/mezinárodní např. deminutiva, moce, hypokoristika – konkretizace na příkladech).
8. Deadjektivní adjektiva. Stupňování adjektiv (termíny české/mezinárodní např. stupňování/gradace, pozitiv, komparativ, superlativ, elativ, supletivismus, nepravidelné stupňování, opisné stupňování).
9. Slovesa ze substantiv a adjektiv. Role kmenotvorné přípony ve slovtvorbě. Produktivní a neproduktivní třídy sloves. Slovesa ze sloves. (Termíny české/mezinárodní např. okamžitá/momentánní slovesa, trvací/durativní slovesa, inchoativa, ...).
10. Slovtvorba adverbíí (paradigmatické tvoření adverbíí od adjektiv, adverbializace prostých a předložkových pádů jmen, zájmenná příslovce, adverbia ze sloves, stupňování adverbíí).

4) Syntax

Tematické okruhy této oblasti byly po inovaci výuky aktualizovány a jsou platné od jarního semestru 2016 včetně (tj. pro státní závěrečnou bakalářskou zkoušku z českého jazyka konanou od června 2016 vč. dále).

1. Klitika: objekty na rozhraní syntaxe a morfologie – vlastnosti: modifikovatelnost, pozice, koordinace, přízvuk, možnost samostatného užití atd.; klitika větná vs. slovní, verbální, nominální, vázanost klitik v rámci věty
2. Hierarchie „pomocných“ sloves v češtině – druhy neplnovýznamových sloves: fázová, modální, temporální; jejich hierarchie a její projevy: chování shody/negace ve větách s několika slovesy, tvoření otázek a podmínkových vět; pojem syntaktické hlavy; argumentová struktura a pomocná slovesa (ovlivňuje přidání pomocných sloves počet a typ participantů děje?)
3. Syntaktický konstituent: testy – koordinace, elipsa, nahraditelnost zájmenem, pozice nalevo od větných klitik, posun, atp.; konstituentová struktura a víceznačnost; vztah mezi pojmem větný člen a konstituent
4. Koreference – zájmeno vs. anafora, Princip A a Princip B, strukturní omezení na koreferenci (c-command, lokalita), nulová zájmena (věty s formálně nevyjádřeným subjektem, subjekt v imperativu, infinitivu a jeho vlastnosti)
5. Větné členy – jak poznáme: podmět (subjekt), předmět (objekt), nepřímý objekt. Jaké jsou prototypické formy těchto větných členů (pády); co se s nimi děje při různých gramatických procesech (co se děje se subjektem/(nepřímým) objektem v pasivu, imperativu, infinitivu, nominalizaci, atp.) Co je to příslovečné určení (adverbíále): jak tento pojem charakterizovat, jaký je jeho vztah k pojmu adjunkt. Proč je ve větě jen jeden podmět, ale několik příslovečných určení? Atp.

6. Otázky – zjišťovací vs. doplňovací; jak jsou o. tvořeny (posun slovesa, posun tázacích frází, chování několika tázacích frází); jaká jsou omezení na tvorbu otázek (zjišťovací otázky a verbální klitika; ostrovy: předložkový, koordinační, jmenný, atp.); vztah mezi otázkami a vztažnými větami; atp.
7. Pasivizace – vlastnosti (deagentizace, atp.), omezení na pasivizaci (míra tranzitivity, zasaženost dějem), formální vyjádření, pasivum dějové a stavové (možnosti vyjádření agenta, reflexivní interpretace, negace participia, atd.), nekanonická pasiva (*Dostal nafackováno*)
8. Nominální skupina – slovosled v nominální skupině (seřazení různých typů adjektiv, vztažné věty, redukované vztažné věty, genitiv); nominalizace: dějové vs. stavové, formální vyjádření participantů, možnosti adverbialních určení
9. Pády a předložky – význam a forma pádu, pád strukturní/nestrukturní, pád u vyšších číslovek/neurčitých zájmen a v konstrukci *co je to za člověka*, rozdíly a podobnosti mezi předložkami a pády, prostorové a gramatické předložky, pád ve frázích s prostorovými a časovými předložkami
10. Slovosled – stručná charakteristika slovosledu v češtině; kde je rigidní (seřazení pomocných sloves, řazení členů jmenné fráze a argumentů v nominalizaci), kde je volný (ve verbální frázi; aktuální členění větné, téma/topik, réma/fokus)

5) Lexikologie

1. Lexikologie (předmět zájmu, členění, blízké disciplíny; onomaziologický a sémaziologický přístup k lexikální materii)
2. Jednotky lexikonu, problematika jejich vymezení (slovo, lexém, lexikální jednotka, ...)
3. Pojmenování, lexikální onomaziologie (pojmenování jako proces i rezultat tohoto procesu; vztah pojmenování a jednotek lexikonu; přenesená pojmenování; autosémantika a synsémantika; krajní případy onomaziologie: termíny, propria)
4. Lexikální význam (extenze, intenze; nociónální a pragmatické složky lexikálního významu; významová neostrost; možnosti teoretického popisu a lexikografického zachycení lexikálního významu)
5. Základní významové vztahy strukturující lexikon (synonymie, opozitnost, hyperonymie – hyponymie, kohyponymie, holonymie – meronymie; lexikografická reflexe těchto vztahů)
6. Polysémie a homonymie (diference, přechody, problematika lexikografického uchopení)
7. Frazeologie (frazém/idiom, typy frazémů; česká frazeografie)
8. Slovní zásoba (aktivní, pasivní; strukturace, příznakové a neutrální jednotky; historické proměny české slovní zásoby, současné vývojové tendence, neologismy)
9. Lexikografie (předmět zájmu, vztah lexikografie a lexikologie; stavba slovníku, jeho makrostruktura a mikrostruktura; typologie slovníků, zastoupení jednotlivých typů v české lexikografii od počátku 20. století)
10. Výkladový slovník češtiny (charakteristika, základní výkladové slovníky češtiny: PSJČ, SSJČ, SSC)

6) Stylistika (včetně PLIN bc.)

1. Styl a stylistika (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: styl, stylistika, stylizace, stylém, stylový příznak, stylová disimilace)

2. Členění lingvisticky orientované stylistiky (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: stylistika teoretická, praktická, textová/aplikovaná, systémová)
3. Definice stylu (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: různé definice stylu a/obecně, b/ v jazykových komunikátech)
4. Klasifikace stylů - různé způsoby a kritéria (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: členění stylů podle stylových faktorů - styly simplexní x komplexní, horizontální členění stylů, vertikální členění stylů atd.)
5. Styl a pojem normy (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: stylová oblast, stylová vrstva, stylová norma – i v porovnání s jazykovou normou a komunikační normou, stylový typ)
6. Stylové faktory/slohotvorní n. stylové činitele (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: stylový faktor obecně, objektivní s. f., subjektivní s. f., rozdíly mezi nimi, příklady)
7. Kompozice textu z hlediska stylistiky (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: horizontální a vertikální členění textu, slohové postupy, koheze, koherence, intertextovost)
8. Základní slohové postupy (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: s.p. informační, vyprávěcí, popisný, výkladový, úvahový – charakteristické rysy těchto s.p., žánry, v nichž se tyto s.p. uplatňují)
9. Intratextovost, transtextovost a styl (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: intratextovost, transtextovost, architextovost, intertextovost, metatextovost)
10. Stylová charakteristika výrazových prostředků (základní pojmy k tomuto tematickému okruhu: stylová hodnota - stálá /adherentní a inherentní/ x kontextová)

7) Historie jazyka od praslovanštiny

1. Klasifikace slovanských jazyků
2. Praslovanština (její místo mezi jazyky světa a její postavení vůči jazykům slovanským, její časové a teritoriální vymezení, jednotlivé etapy jejího vývoje)
3. Staroslověnština (historické souvislosti vzniku staroslověnštiny, teorie jejího původu, vývoj staroslověnštiny – od nejstarších fází až po její jednotlivé redakce)
4. Staroslověnské písemné soustavy (předslavanské užívání písma, hlaholice, cyrilice)
5. Pozdně praslovanské změny – kontrakce, zánik a vokalizace jerů, denazalizace a jejich důsledky pro češtinu
6. Vývoj fonologického systému češtiny od roku 1000 do roku 1400 (staročeské přehlásky, vývoj r a l sonans, vývoj pobočných slabik, pračeské depalatalizace, změna $dz' > z'$, změna $g > \gamma > h$, asibilace ve staré češtině, hlavní historická depalatalizace, výslovnost stč. v, hlásky v proudu řeči)
7. Vývoj fonologického systému češtiny od roku 1400 do současnosti (rozvinutí jotace a labializace, diftongizace a monoftongizace, úženi $é > í$, změna $aj > ej$, změny $šč > št'$ atd.)
8. Vývoj deklinace substantiv, a to od pračeštiny do současnosti (vývoj gramatických kategorií, vývoj jmenné deklinace, vývoj jednotlivých deklinačních typů)
9. Vývoj deklinace adjektiv a zájmen, a to od pračeštiny do současnosti (adjektivní deklinace jmenná a složená, zájmena rodová a bezrodá)
10. Vývoj konjugace, a to od pračeštiny do současnosti (vývoj gramatických kategorií, vývoj českých slovesných tříd a typů, přechody mezi třídami, soustava časů ve staré češtině, určité a neurčité slovesné tvary a jejich vývoj)

Základní literatura:

A/ K otázkám 1–4: Večerka, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Praha: Euroslavica, 2006.

B/ K otázkám 5–10: Lamprecht, A. et al. *Historická mluvnice češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. (tematické okruhy v podstatě odpovídají názvům jednotlivých kapitol citované publikace); Pleskalová, J. *Stará čeština pro nefilology*. Brno: Masarykova univerzita, 2001¹/2003²;
Kosek, P. *Historická mluvnice češtiny I*. Brno: Masarykova univerzita, 2014; Kosek, P. *Historická mluvnice češtiny – překlenovací seminář*. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
Doporučená literatura:
Karlík, P. et al. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

8) Úvod do studia českého jazyka

1. Jazykověda (předmět zájmu, členění, interdisciplinární souvislosti, základní metodologické postupy)
2. Fylogeneze a ontogeneze jazyka (teorie vzniku jazyka, monogenze/polygeneze, lidský jazyk a komunikační systémy nižších živočichů – kontinuita/diskontinuita; diferenciacce a integrace jazyků v čase, rodokmenová, vlnová, migrační teorie, jazyková rodina, jazykový svaz, jazyky v kontaktu; principy a vývojové stupně nabývání jazyka u jednotlivce)
3. Klasifikace jazyků (podle genetického a typologického hlediska, zařazení češtiny)
4. Jazyk jako nástroj komunikace, jazykové funkce (komunikace lingvální a nelingvální; komunikační model; základní jazykové funkce podle R. Jakobsona)
5. Znaková povaha jazyka (znak, klasifikace znaků, jazykový znak: podle Ch. S. Peirce, F. de Saussura, Ch. Morris ad.)
6. Jazyk jako hierarchický systém v pojetí PLK (jazykové roviny a jejich jednotky; paradigmatické a syntagmatické vztahy)
7. Norma, úzus, kodifikace; péče o spisovný jazyk v minulosti a v současnosti, aktuální kodifikační a normativní příručky, Internetová jazyková příručka
8. Teritoriální a sociální stratifikace národního jazyka (nástin českých dialektů, problematika obecné češtiny, sociální dialekty, funkce spisovného jazyka a ostatních variet češtiny)
9. Základní obrysy historicko-srovnávací jazykovědy, strukturalistické jazykovědy a pragmatického obrátu v jazykovědě
10. Jazykovědná bohemistika (nástin vývoje, významné osobnosti, základní díla)